

«BILDET» SOM SOSIAL DIAGNOSE

OLE KRISTIAN KRUKHAUG

I denne kortskårne artikkelen spør filosofen og terapeuten Ole Kristian Krukhaug om mennesket av i dag ikke er annet enn et *bilde* – en svak avglans av de dybder et menneske egentlig rommer og åpner opp for? Selfie-kulturen kan vise seg å være symptom på at prosessen der mennesket gjør seg selv til *objekt par excellence* er i ferd med å fullendes. Resultatet kan bli en tilstand der vi gir totalt avkall på vår egen subjektivitet, med andre ord vår menneskelighet og vår frihet.

Mennesket har alltid elsket bilder, og siden vi ble i stand til å tegne enkle figurer på hulevegger og sva-berg har vi søkt å sette spor etter oss: håndavtrykk, dyretegninger og etter hvert også symboler med mer abstrakt innhold. Kanskje hjalp de kunstneren med å fange en følelse eller stemning, eller kanskje de var del i mer avanserte ritualer. Uansett, mens løvhytter, treredskaper og andre nyttestrukturer som tidlige mennesker laget var forgjengelige artefakter, viste bilder hugget i stein seg å være meget varige. Enkelte skulle bli bevart gjennom årtusener.

Det går en lang, ubrutt linje fra hulevegger og helleristninger til dagens *selfie*-kultur. Langs denne linjen har det likevel funnet sted en viktig endring, og kanskje pervertering: fascinasjonen og gleden over å sette tydelige spor i verden er erstattet med noe annet – tydeligst representert ved den nevnte *selfien*, der vi om og om igjen avbilder vårt eget ansikt i ulike settinger for så å presentere bildene i en kunstig, digitalt frembrakt virkelighet. I tillegg skapes stadig mer forfinet teknikk for digital retusjering av de ”feil” dette ansiktet måtte ha. Bruker-vennlige apper gjør det enkelt å velge graden av retusjering, og millioner av mennesker, spesielt unge jenter, holder i dag på med denne selvpresentasjonen, vanligvis i den hensikt å få tilbakemelding på bildets tiltrekningskraft og verdi – noe vi vet

at mange lett bruker som mål på sin egen persons verdi.

I og med digitalfotoets inntog har vi også stort sett sluttet å lage fysiske versjoner av bildene. Kun en forsvinnende liten andel av det enorme antallet knips havner på en vegg, skrivebord eller i et album. Dermed utgjør ikke lenger bildene en endring i den fysiske verden, og representerer med andre ord ikke på samme vis mennesket som skapelsesaktens forlengede arm. For er ikke en viktig side ved menneskets liv å leve, virke og skape nettopp i denne fysiske virkeligheten vi er bundet til – en virkelighet som også langt på vei definerer oss som biologiske og psykologiske vesener? Det jeg prøver å si er at dette fysiske betyr noe: uten å stå i et åpent utvekslingsforhold til materien kan det ikke forventes at mennesket skal utvikle gode og trygge forhold til noe som helst – heller ikke seg selv. *Selfie*-syken synes jo interessant nok å korrespondere med en epidemi av selvbilder tynne som papir, eller kanskje *tynnere* enn papir, siden bildene som sagt ikke eksisterer annet enn i det digitale mediets brukergrensesnitt og kunstig frembrakte lys.

Sosial angst og depresjon synes å være uunngåelige korrelater ved dette at mennesket bruker seg selv og hverandre ikke engang bare som *midler* (jf. Kant), men mer og mer stiller seg opp som simple, todimensjonale bilder som ikke er egnet til å gjengi annet enn overflatisk, forvrengt og redigert informasjon. Denne *billedgjøringen* av oss selv fører uvegerlig til avstand mellom det som bildet kan vise (eller det fotografen ønsker å fremstille), og den dybde og de paradokser et menneske faktisk består av. Slike dybder og paradokser, inkludert alle de vanskelige følelsene et menneske *også* består av, gis ikke rom – eventuelt bare som nye todimensjonale bilder klistret utenpå de gamle. Slik blir synet på seg selv og på hva et menneske er ekstremt utvannet.

Noe som ytterligere utvanner vår egen subjektivitet er den pro-stituerende siden ved det hele, altså det at å gjøre seg allment tilgjengelig: digitale, sylskarpe bilder kan formidle akkurat den todimensjonale flaten ved oss selv vi ønsker å vise fram, eller rettere sagt *selge* til verden, for vi ønsker absolutt noe tilbake: vi søker både anerkjennelse og skapelse av identitet gjennom respons på bildene vi presenterer. Identiteten vi oppnår kan imidlertid ikke bli annet enn en kvasi-identitet som objektiviseringen av oss selv forsterkes ytterligere i og gjennom.

Dette underbygges av at retusjering ikke lenger bare er noe glansede magasiner holder på med for å selge flere blader. Nei, siden identiteten vi oppnår på denne arenaen er tvers igjennom falsk, står den seg ikke mot nye bilder som måtte dukke opp: Når både unge jenter og ikke helt så unge kvinner tror

Et pussig sidespor er at ingen lenger har tid eller mulighet til faktisk å se på alle bildene som tas: selv min halvgamle mor knipser et så overveldende antall bilder av en og samme dompap at bare det å rense den digitale billedsamlingen for uskarpe versjoner ville kreve flere dagsverk. Og hvilken mening vil en endeløs serie av løsrevne bilder gi for en fremtidig interessert som velger å bruke uker av sitt liv for å se gjennom utrangerte datamaskiner på leting etter spor av levd liv?

de må operere kjønnsleppene for å kunne vise seg for et annet menneske, må det nødvendigvis henge sammen med bilder de har sett – konkrete bilder som er uttrykk både for den generelle og den mer metafysiske billedgjøringen av oss selv og av verden som sådan. Mennesket søker å realisere sine drifter og behov for anerkjennelse og identitetsfølelse i den retning og på den måten det kan, uavhengig av hvor perverterte de aktuelle rammene for selvaktualisering er.

Når tilstrekkelig mange hopper på slike trender får det til slutt en selvforsterkende effekt i at de som i utgangspunktet var ”normale”, begynner å føle seg veldig utenfor: det er ikke lenger bare de som har vært

dumme nok til å sprøyte leppene sine fulle med *Restylane*® eller en annen fyllmasse, som tar *selfier* med det tåpelige *duckface*-uttrykket. Nei, idealet for enhver *selfie* synes nå å ha blitt det latterlige ansiktsuttrykket som oppnås ved å sperre opp øynene, snu seg lett til ene siden og skyte leppene fram som til et tørt kyss. I disse bildene kan mennesket bak knapt skimtes. Subjektiviteten er gått helt og holdent tapt.

Det er også verdt å merke seg at vi først med moderne digitalfoto har fått egentlig anledning til å dokumentere oss selv *i sanntid* fra alle vinkler og kanter, finne ellers skjulte ”feil” ved oss selv, og igjen i sanntid stille oss selv ut på sosiale medier i konkurranse med andres bilder. Det spesielt farlige med at prosessen skjer mer eller mindre i sanntid, er at man ikke får tid til å tenke seg om eller *kjenne etter* på hva det hele gjør med en. Resultatet er

en verden der «virkeligheten» vi lever i, gjør mer vondt enn godt – og kun flere og bedre bilder med gode tilbakemeldinger kan tilfredsstillende. Dette er en runddans som ikke har noe naturlig endepunkt, og ikke overraskende viser undersøkelser at folk som bruker sosiale medier mye, rapporterer over dobbelt så stor forekomst av depresjon som andre, spesielt er unge med hyppig og fragmentert bruk utsatt.

Det er verdt å merke seg at Martin Heidegger allerede i *Die Zeit des Weltbildes* fra 1938 kritiserer datidens tendens til å snakke om ulike ”verdensbilder”. Kritikken går blant annet på at mennesket gjennom sin vitenskapelige metode og innstilling til virkeligheten tror seg alene å kunne ”stille opp” eller definere hva verden er, og at man dermed implisitt mener seg å ha tatt Guds plass og blitt *subjekt par excellence* – selve subjektet framfor noen.

En farlig side ved dette er at vi ikke lenger oppfatter annet enn det som allerede ligger under vitenskapens ”grunnriis”. Vi trekker veldig lett den feilslutningen at det vi (foreløpig) ikke kan randomisere og reproducere i eksperimenter, heller ikke eksisterer – at vitenskapen faktisk har motbevist dets eksistens – som for eksempel Gud. På samme måte blir vi i lyd- og billedstøyen fra alt det tekniske døve for instinkter og impulser fra slike kilder som er skjult for våre fysiske øyne og ører. *Værensglemselen* er dermed i gang, prosessen der mennesket glemmer sin egen *Dasein-kvalitet*, altså sin ”åpenhet for Væren”: sin undrende og alltid tolkende subjektivitet som stadig stiller spørsmål om tingenes mening, og ikke minst om hvorfor verden overhodet finnes, og ikke alt bare er tomt.

For å knytte dette til *selfie*-kulturen, peker dens framvekst på at verden i menneskets øyne nå har blitt så liten at vi like godt kan fange kun oss selv i objektivet: vi er ikke lenger i stand til å se verden slik den presenterer seg – bare innsiden av våre egne hoder, tapetsert med simple bilder. Fra at verden er et sted hvor vi *bor* og *er*, og som åpnes for oss nettopp gjennom vår egen åpenhet for Væren (vår *Dasein-kvalitet*), *lukkes* tilgangen til *verden slik den egentlig er* ved at vi gjør både oss selv og virkeligheten til bilde, og dermed til objekt: mens vi tror oss å ha lagt Gud død bak oss og gjort oss selv ikke

<Har vi et bilde til Bottom-line>

Bottom line: Uten at vi selv ser det, er vi i ferd med å bytte ut vår menneskelighet med noe annet, som en gjøkunge vi fostrer opp til å spise oss ut av huset, men som vi fortsetter å forveksle med og elske som om den var vårt eget avkom.

bare til observerende og virkende subjekt som hos Descartes, og dermed *subjekt par excellence*, er det motsatte egentlig sant: vi er blitt *objekt par excellence* – mer objekt enn noe annet objekt.

Resultatet er at det vi er blitt mest fremmede for av alt i denne verden er oss selv: vi begynner å dissosiere ved at noe i oss trer ut av sitt eget gode skinn og begynner mer å observere både seg selv og resten av verden utenfra heller enn å delta i verden gjennom det instrumentet den menneskelige ånd har nettopp for slikt samvirke med den materielle verden: vår kropp og dens psykologiske konfigurasjon. Uten å leve fullt og helt i oss selv kan vi ikke bli kjent med følelser og drifter som iboende og dypest sett gode deler av oss selv, men bare som noe fremmed og skummelt. Heller enn som sider i oss selv framstår disse som fremmede demoner, noe som trenger seg på utenfra.

Til bilder generelt *kan* man ikke være annet enn observatør, noe som korresponderer med mange

unge menneskers manglende evne til å romme, tåle og regulere egne følelser, gode som dårlige. Dyp angst, depresjon og i verste fall selvmord er naturlige endepunkter i en slik utvikling – en utvikling som mye tidligere enn disse endepunktene henger sammen med eller resulterer i mangel på evne til å ha oppmerksomheten rettet mot det som faktisk *betyr noe*. Peter Levine, som arbeider med heling av psykiske og eksistensielle traumer, sier om dette at oppmerksomhet er resultat av den kontinuerlige sansningen av indre og ytre miljø, med det formål nettopp å tilfredsstille organismens behov og etablere eller reetablere den nevnte selvreguleringen. Og jo mindre kroppen erfares som levende entitet, jo mer blir den til objekt: uten å omfavne kroppserfaringer, står vi igjen med et tomt skall, et narsissistisk bilde av hvem vi tror vi er.

Menneskets naturlige, sosiale behov for bekreftelse kombinert med det moderne og ”farlige” forholdet til oss selv og verden som Heidegger snakker om, gjør at vi har fått helt andre muligheter til selvforkastelse enn hva mennesket av i går hadde, som i gode stunder kanskje opplevde seg selv og kroppen sin som en integrert del av virkeligheten rundt seg – som en del av kosmos eller skapelsen, som en bro mellom sjelen og den materielle verden heller enn en ”ting” som vi er eller har, og som vi dermed kan se på som godkjent eller utilstrekkelig og mindreverdig.

Riktignok har individer også tidligere kunnet bli forkastet eller utstøtt av gruppen, og det psykologisk-eksistensielle grunnriss som muliggjør selvforkastelse har ligget der så lenge vi har vært mennesker. Den ”mentale tilstanden” som muliggjør dette som aktuelt fenomen er imidlertid blitt atskillig vanligere, og ikke minst er de konkrete ”arbeidsflatene” for slik selvforkastelse blitt bedre (mer høyoppløselige og naturtro) og allestedsnærværende i form av et lite apparat vi alle bærer med oss, og knapt føler vi kan klare oss uten: bare det å være uten telefonen noen timer vekker separasjonsangst i oss – i seg selv et tegn på at vi forveksler og erstatter subjekter med livløse objekter. Det nevnte potensialet for selvforkastelse er til nå blitt realisert først og fremst gjennom en traumatisk barndom. For eksempel kan selvpsykologien etter

Heinz Kohut sies å dreie seg nettopp om ”bilder”: bilder av hvem jeg selv er, og bilder av hva jeg tror andre eller ”verden” mener om meg når jeg agerer slik eller sånn. Til disse ulike selv/andre-konstellasjonene (som vi alle har flere av, og som aktiveres i ulike situasjoner) hører også respektive ”script” eller handlingsmønstre, samt et sett av følelser og psykosomatiske tilstander som kan være mer eller mindre adekvate i en gitt kontekst. Og en skadet og fragmentert selvstruktur er altså noe som kan oppstå gjennom ulike former for langvarige emosjonelle overgrep eller belastende familiesituasjoner, og kan føre til selvforkastelse – for eksempel i form av selvforakt, selvskading eller selvmord.

Menneskets hang til ”billedgjøring” av seg selv og verden kan tenkes å gi lignende effekter som dysfunksjonelle og giftige familiestrukturer har, og slik gi grobunn både for psykiske lidelser og den nevnte selvforkastelsen: den fragmenterte selvstrukturen er i seg selv lik en samling bilder som mangler innbyrdes sammenheng – sammenhenger som skaper konstans mellom de ulike situasjoner et menneske befinner seg i, altså en relativt stabil identitet og selvfølelse.

Hvordan i all verden kan et ungt individ som henter elementer av sin selvfølelse fra responsen på bilder hun legger ut på sosiale medier unngå skade på egen selvstruktur? For sosiale medier fungerer nettopp ikke slik en god og støttende familie gjør: de representerer i sitt vesen en nådeløs, markedsstyrt verden der alle søker å selge seg og sitt bilde til høystbydende, der den nevnte prostitusjonen inviteres helt inn i vårt eksistensielle hjem, slik at ingenting lenger får være privat eller unntatt det salgbare.

Kjønnsperspektivet i det hele kan nesten ikke få gå upåaktet hen. Det synes å være et enda større problem for unge jenter enn for unge menn. Er det noe i kvinnen eller i måten vi oppdrar og behandler kvinner på som gjør dem ekstra skadelidende? I det vestlige samfunnet er i hvert fall *en* fortelling at kvinner har vært de som i størst grad har blitt gjort til objekter, enten det er for menns forlystelse eller i mer generell forstand. Er denne utviklingen kommet til et punkt der unge jenter ikke lenger vet

av annet enn å gjøre seg selv nettopp til det nevnte *objekt par excellence*, fordi dette mer eller mindre er den eneste veien som tilbys?

Generelt, og uavhengig av kjønn, synes vi i hvert fall å nærme oss endepunktet i en utvikling som i det stille har foregått så lenge mennesket har eksistert, men eksplodert de ti siste årene. Dette står nå i fare for å fullbyrdes i og med den fullstendige billedgjøringen og tingliggjøringen av oss selv og hverandre, enten prostitusjonen foregår i sosiale medier eller som løsarbeid i den nye ”delingsøkonomien”, der en **uber-sjåfør** risikerer å kjøre rundt på måfå i timevis i vente på oppdrag, uten kompensasjon for tilgjengeligheten.

Resultatet kan ikke bli annet enn mennesker som utmattes av en endeløs serie av fragmenterte, urimelige og upassende krav til seg selv og hverandre – krav og forventninger som står utenfor all helhetsforståelse av hva et menneske er, og dermed utenfor all helse (*hel-se*). Det moderne mennesket av i dag befinner seg på mange måter i eksistensielt vakuum, eller på vei inn gjennom det sorte hullets hendeshorison, slik en av mine klienter beskrev sin egen livsfølelse.

Eksistensielt vakuum og enkle forestillinger er tett forbundet. Blant annet for å gjøre komplekse fenomener forståelig erstatter vi gladelig innviklede konsepter med enklere bilder. Tenk for eksempel på billedforbudet i de monotekniske religionene, der den åndelige begrunnelsen for forbudet mot gudebilder er ganske så forståelig: De opprinnelige lovskriverne hadde tilstrekkelig psykologisk innsikt til å vite at når mennesket lager seg bilder, blir det raskt *disse* man tjener og tilber heller enn den mer uåndgripelige Gud, med alt det krever av personlig innsats og paradokstoleranse.

Istedenfor begår man synden med å skape seg bilder av Gud – eller havner på avveie i sin søken etter sannheten, som er det som ligger i begrepet ”synd”. I *selfien* blir vi *vårt eget* avgudsbilde, og havner så langt på avveie vi overhodet kan komme. Som det nevnte *objekt par excellence* lever vi liv tømt for reell mening og uten kontakt med det som lar oss ane svaret på hvem vi er og hvorfor vi er her – og ikke minst hvordan vi kan orientere oss i kaoset.

Finnes det en vei ut av dette? For det første er vi ikke kommet dit at all naturlig samhandling er erstattet av digital, oppstykket avstandskommunikasjon, og de fleste av oss har vel opplevd å ha nære, gode samtaler på telefon, eller kanskje også på sms eller chat. Mange finner til og med kjærligheten der, og ikke engang den lettere romantiske Heidegger snakker om at vi må slutte å bruke teknologi. Han er ofte kritisert for ikke å komme med særlig konkrete forslag til løsninger på problemene han beskriver, og kanskje er han i så måte mest kjent for uttalelsen i sitt siste intervju om at ”bare en ny gud kan redde oss nå”.

Ved nærmere lesning tilbyr han riktignok noe mer: ved å leve i en innstilling av ”likesæle” eller ”ro” (*Gelassenheit*) i forhold til de tekniske ting og den ”tekniske” væremåte, skal vi kunne unngå å la oss påvirke negativt, og til og med oppnå et enda mer avklart forhold til det som ”framtrer i vår tid” og virkeligheten som sådan. Det er altså innstillingen og omfanget det kommer an på: teknologien, og dermed også bildene, må tjene det egentlige, levde livet, og ikke *erstatte* det.

Dette er imidlertid en vei som fokuserer nærmest utelukkende på individet, ikke ulikt måten innsikter fra for eksempel østlig filosofi eller religiøse mysterietradisjoner må opparbeides og leves i. Dette er vel og bra, men velter altså ansvaret over på den enkelte, når problemet også i høyeste grad er strukturelt i sitt vesen. Og når de som rammes i første rekke er barn og unge, kan vi ikke sitte stille og vente at den enkelte skal ordne opp, spesielt når det er selve evnen til å være et subjekt og egentlig individ som rammes og uthules. Et viktig poeng her er at strukturelle problemer nettopp samvirker med forhold i menneskets psyke, og da ofte de mer problematiske sidene.

Heidegger antyder også en annen vei enn den rent individuelle – nemlig at løsningen kan vise seg å komme ”innenfra det tekniske selv”, som en *vending*. Og med ”det tekniske” mener han hele det tekno-kapitalistiske kompleksets innerste vesen. Så hva kan en slik løsning være? Total implosjon og kollaps i systemet? Dette er jo faktisk et scenario som har begynt å framstå som mer og mer sannsynlig de siste 8-10 år, i og med finanskrisen. Eller

Fra serien 22. juli av Odd Lindbråten

snakker vi om noe helt annet? Her synes vi imidlertid å fanges i dødvannet mellom passivt håp om en annen verden, og en annen av tidens tendenser: terrorhandlinger som har som formål å bringe det etablerte i kne, slik at noe annet og presumptivt bedre kan vokse fram fra ruinene. Jeg tror ikke Heidegger regnet dette som en farbar vei, noe heller ikke jeg gjør.

Enn så lenge er kanskje det beste å forsøke å manøvrere dødvannet ved å skrive om fenomenet. Og paradoksalt nok er mulighetene for raske skifter i tidsånden for første gang mulig nettopp i og med utbredelsen av det tekno-kapitalistiske kompleks

og alt som følger av dette. Kanskje er det dette Heidegger snakker om når han sier at løsningen kan komme innenfra det tekniske selv. Mens vi venter på dette – eller på den nye guden – får i hvert fall den som har fått øyne til å se med forsøke å styre seg selv og sine barn utenom det massive presset som søker å skvise vår subjektivitet til bare glinsende, retusjerte bilder er igjen etter oss. Og effekten av våre egne handlinger gjennom et helt liv kan ikke undervurderes: det betyr faktisk noe at du og jeg forsøker å agere annerledes enn hva den kollektive galskapen vil ha oss til å være med på.